

Özel Öğrenme Güçlüğü Tanısı Almış ve Almamış Çocukların Ebeveynlerindeki Anne-Baba Stres Durumu, Depresyon ve Anksiyete Düzeylerinin Karşılaştırılması

Meryem KARAAZİZ,¹ Betül BULUT,² Sevinç ALTINTAŞ,³ Başak BAĞLAMA⁴

¹Dr. Öğr. Üyesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Lefkoşa / Kıbrıs

²Uzman Psikolog, Sofist Aile Danışma Merkezi, Çiğli / İzmir

³Psikolog, DOMİNO Özel Eğitim Merkezi, Gazimağusa / Kıbrıs

⁴Dr. Öğr. Üyesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Lefkoşa / Kıbrıs

Yazışma Adresi: Meryem KARAAZİZ, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Lefkoşa / Kıbrıs

Telefon: +90 533 874 9398

E-mail: meryem.karaaziz@neu.edu.tr

Geliş tarihi: 5 Haziran 2020

Kabul tarihi: 29 Eylül 2020

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada, alanyazındaki araştırmalardan ve gözlemlerden yola çıkılarak özel öğrenme güçlüğüne (ÖÖG) sahip çocukların ebeveynlerindeki anne-baba stres durumu, depresyon ve anksiyete düzeyleri ile ÖGG tanısı almamış çocukların ebeveynlerinin anne-baba stres durumu, depresyon ve anksiyete düzeylerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışma kapsamında, ÖGG'ye sahip çocukların ebeveynleri (n=34) ve kontrol grubu olarak ta ÖGG'ye sahip olmayan çocukların ebeveynleri (n=35) çalışmaya alınmıştır. Veri toplama aracı olarak Beck Depresyon Envanteri (BDE), Beck Anksiyete Envanteri (BAE) ve Anne-Baba Stres Envanteri (ABSE) kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmaya katılan 69 kişinin %63,8'i kadın, %36,2'si erkektir. ÖÖG olan çocuğa sahip ebeveynlerin BDE'den aldıkları puanlar ile ÖÖG tanısı almamış çocuğa sahip ebeveynlerin aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. BAE'den aldıkları puan ile vaka grubunda bulunan ebeveynlerin aldıkları puanlar analiz edilmiştir. Bu testin sonucuna göre iki grup arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Kontrol grubunda bulunan ebeveynlerin ABSE'den aldıkları puan ile vaka grubunda bulunan ebeveynlerin aldıkları analiz edilmiştir. Bu testin sonucuna göre ÖGG tanısı almış çocukların ebeveynlerinin, tanı almamış çocukların ebeveynlerine göre stres durumlarının yüksek çıktığı görülmektedir, iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Sonuç: Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, ebeveynlerin ÖGG tanılı bir çocuğa sahip olmasının depresyon düzeyine etki etmediği sonucuna varılmıştır. Araştırmanın vaka grubunu oluşturan ÖGG tanılı ebeveynlerin anne baba stres seviyelerinin, kontrol grubunu oluşturan ebeveynlerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu doğrultusunda, ÖGG tanısı olan çocuğa sahip olmanın ebeveynler açısından bir stres oluşturduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: özel öğrenme güçlüğü, depresyon, anksiyete, anne-baba stres tutumu

ABSTRACT

Comparison of Parental Stress, Depression and Anxiety Levels in Parents of Children with and without Specific Learning Disorder

Objective: Based on the studies in the literature and observations, this study aimed to compare parental stress, depression and anxiety levels of the parents of children with and without specific learning disorder (SLD).

Method: Parents of children with (n=34) and without (n=35) SLD were included in the study. Beck Depression Inventory (BDI), Beck Anxiety Inventory (BAI) and Parent Stress Inventory (PSI) were used as data collection tools.

Results: 63.8% of the participants were female and 36.2% were male. No significant difference was found between the scores obtained from the BDI among the parents of children with and without SLD. The scores obtained from the BAI of the case and control groups were analyzed. According to the results, there was no significant difference between the two groups. Results obtained from PSI showed there was a significant difference between the two groups indicating that stress levels of the parents of children with SLD were higher than parents of children without SLD.

Conclusion: According to the results obtained from the study, it was revealed that being a parent of a child with SLD did not affect the level of depression. It was also observed that parents of children with SLD which constituted the case group of the study had higher parental stress levels than the parents in the control group. In line with this result, it can be said that having a child with a diagnosis of SLD creates stress for parents.

Keywords: specific learning disorder, depression, anxiety, parent stress level.

GİRİŞ

Özel öğrenme güçlüğü (ÖÖG) çocuğun yaşı ve doğal zekası ile uyumlu olmayan, zayıf kültür ve sınırlı eğitim imkanları gibi özelliklerle açıklanamayan gelişimsel bir problemdir. ÖÖG olan kişiler okuma, yazma veya aritmetik ile ilgili problemler yaşamaktadır. Zaman içerisinde öğrenme güçlüğü ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmaya çalışılsa da hiçbir tanım bu durumu net ifade edebilecek şekilde olmayıp, kalıtsal ve çevresel etkiler ile ortaya çıktığı düşünülmektedir.¹ Bu güçlüğü sahip olan bireyler özellikle akademik ve sosyal ortamlarda kapasitelerini tam olarak yansıtamazlar. Özellikle okul ortamında, yazma, okuma, heceleme, matematik gibi alanlarda oldukça sıkıntı yaşayan kişiler kendilerine verilen işleri-ödevleri tam manasıyla yapamadıkları için ailelere bu anlamda ekstradan iş yükü düşmektedir.² Araştırmalar, ÖÖG tanısı almış çocukların üst biliş bilgisi, bilme hissi ve öğrenme kararlarının bu tanıyı almamış yaşlılarına göre daha düşük olduğunu ve ÖÖG'li çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam kalitelerinin, diğer çocukların ebeveynlerine göre daha düşük düzeyde olduğunu göstermiştir.^{3,4}

ÖÖG tanısı alan çocuklarda okula başlama ile birlikte akademik performans düşüklüğünün yaratmış olduğu durumdan hem aileleri hem de kendileri etkilenmektedir. Bu çocukların zekâ kapasiteleri normal ya da normale yakın olması nedeniyle akademik başarısızlık durumlarından genellikle aileler sorumlu tutulmaktadır.⁵ Çocukların şekillendiği ve etkilediği çevreyi ele alan transaksyonel-ekolojik modele göre ÖÖG olan çocukların ebeveynlerinin daha düşük kişisel tutarlılık, daha yüksek anksiyete seviyesi ve daha düşük genel yaşam memnuniyetine sahiptirler. Ebeveynlerin çocuklarının yetersizliği üzerinde hissettikleri stresin çocuklarda davranışsal bozuklukların ortaya çıkmasına sebep olmakta ve sosyal gelişimlerine zarar vermektedir. Bununla birlikte sosyal gelişimin ve davranışsal problemin daha yüksek oranda görüldüğü ÖÖG olan çocukların ebeveynleri daha yüksek oranda stres yaşamaktadırlar.⁶ ÖÖG tanısı almış çocuklarının ebeveynlerinin yaşadığı stres, kaygı, mutsuzluk ve umutsuzluk gibi duygular, ebeveynler için zorlayıcı bir süreçtir. ÖÖG tanısı olan çocukların ailelerinin deneyimlerinin incelendiği araştırmalar, ailelere yönelik hizmetlerin planlanmasında ve etkili bir şekilde uygulanmasında yol gösterici bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı, ÖÖG tanılı çocukların ebeveynlerinde depresyon, anksiyete ve stres seviyelerinin araştırılmasıdır.

YÖNTEM

Katılımcılar ve Uygulama

Bu araştırmanın vaka grubu, İzmir ilinde sadece ÖÖG ve Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) olan bireylere yönelik özel eğitim hizmeti sunan bir kuruma devam eden ÖÖG olan çocuğa sahip 34 anne-babadan oluşmaktadır. Araştırmanın kontrol grubunu ise, İzmir ilinde bir özel okulda okuyan ve herhangi bir psikiyatrik tanısı olmayan çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Kontrol grubundaki ailelere psikiyatrik vaka geçmişlerinin olup olmadığı demografik soru formunda sorulmuş ve bilgi alınmıştır. Araştırmaya katılımda gönüllülük şartı arandığı için araştırma hakkında bilgi aldıktan sonra sadece gönüllü olan bireyler

araştırmaya dâhil edilmiştir. Her çocuğun ailesine tek bir anket formu verilmiştir. Anketleri anne ya da baba doldurmuştur. Yakın Doğu Üniversitesi Etik Kurul Komitesi tarafından etik kurul onayı alınarak çalışmaya başlanmıştır. Katılımcıların yazılı ve sözlü bilgilendirme onamları çalışma öncesinde katılımcılara verilmiştir. Bilgilendirilmiş onamın ardından katılımcılara sosyodemografik bilgi formu, Beck Depresyon Envanteri, Beck Anksiyete Envanteri ve Anne-Baba Stres Envanteri uygulanmıştır.

Ölçüm Araçları

Sosyodemografik Bilgi Formu (SBF):

Demografik soru formu katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, iş durumu gibi katılımcıların demografik özellikleri belirlenmiştir.

Beck Depresyon Envanteri (BDE):

Vegetatif, duygusal, bilişsel ve motivasyonel tepkiler gibi depresyonda görülen belirtilerin varlığını, şiddetini ve boyutunu inceleyen bir ölçektir.⁷ Türkiye'de Hisli (1989), ölçeğin Türkçe 'ye uyarlamasını, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını yapmıştır.^{8,9}

Beck Anksiyete Envanteri (BAE):

Anksiyete belirtilerini ve anksiyetenin bilişsel yönlerini anlamak için Beck tarafından geliştirilmiş 21 maddeden oluşan, 0-3 arasında puanlanan Likert tipi bir ölçektir. Her madde için "Hiç", "Hafif Derecede", "Orta Derecede", "Ciddi Derecede" seçenekleri bulunmaktadır. BAE, somatik belirtiler ve öznel anksiyete- panik belirtiler olmak üzere iki temel faktörden oluşmaktadır.¹⁰ Türkiye'de testin Türkçe'ye uyarlanması, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmalarının yürütülmesi ilk defa Ulusoy tarafından 1998 yılında yapılmıştır.¹¹

Anne-Baba Stres Envanteri (ABSE):

Günlük yaşamda anne babaların çocukları ile ilişkilerinde deneyimledikleri stresin boyutunu ölçmek için geliştirilmiş, 16 maddeden oluşan tek boyutlu bir ölçektir. Ölçek daha önceden var olan ölçeklerin kullanılması ile geliştirilmiştir ve tek boyutlu 16 maddeden oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Özmen tarafından geliştirilen Anne Baba Stres ölçeğinin güvenilirlik sonuçlarının anlamlı bulunmasıyla psikometrik özellikleri barındıran ve amacını ortaya koyan bir testtir.¹²

İstatistiksel Analiz

Çalışmadan elde edilen verilerin analizi SPSS 23.0 (Statistical Package for Social Sciences) paket programı vasıtasıyla bilgisayar ortamında yapılmıştır. Verilerin tanımlanmasında sayı, yüzde, ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri kullanılmıştır. Normallik testi çalışmadaki verilerin normallik dağılımının yapılması için kullanılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcı sayısının 50'den büyük olması nedeniyle Kolmogorov-Smirnov manidarlık düzeyine bakılmıştır.¹³ Özel öğrenme güçlüğüne sahip çocukların ebeveynleri ve bu tanıya sahip olmayan çocukların ebeveynleri gruplarının karşılaştırılmasında sürekli değişkenler için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Normal dağılımlı değişkenlerin karşılaştırılmasında ise bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Bazı kategorik değişkenlerin, özel öğrenme güçlüğü tanısı varlığı ile ilişkisini incelemek için ki- kare testi kullanılmıştır. Bağımlı

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri

	Grup	f	%
Cinsiyet	Kadın	44	63,8
	Erkek	25	36,2
	Toplam	69	100
Eğitim	İlkokul	8	11,6
	Ortaokul	12	17,4
	Lise	25	36,2
	Üniversite	22	31,9
	İleri Düzey	2	2,9
	Toplam	69	100
Medeni Durum	Evli	64	92,8
	Boşanmış	4	5,8
	Dul	1	1,4
	Toplam	69	100
İş Durumu	Çalışıyor	35	50,7
	Çalışmıyor	34	49,3
	Toplam	69	100
Gelir	Düşük	3	4,3
	Orta	62	89,9
	Yüksek	4	5,8
	Toplam	69	100

f: frekans

değişkenin bağımsız değişkenlerle yordama düzeyinin belirlenmesi için regresyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu çalışma için toplam katılımcı sayısı 34 kişi vaka grubu, 35 kişi kontrol grubu olarak toplam 69 kişidir. Çalışmaya katılan 69 kişinin %63,8'i (n=44) kadın, %36,2'si (n=25) erkektir. Katılımcıların sosyodemografik bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Çalışmadaki grupların BDE'den aldıkları puanların farklarının analizini yapabilmek için Mann-Whitney U test analizi kullanılmıştır. Mann-Whitney U testi sonucuna göre ÖÖG'li çocuğa sahip ebeveynlerin BDE'den aldıkları puanlar ile ÖÖG tanısı almamış çocuğa sahip ebeveynlerin aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bulgular Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Kontrol ve Vaka Gruplarının Beck Depresyon Envanteri'nden Aldıkları Puanlara Göre Farkın Analizi

Grup	N	S.T.	S.O.	U	Z	p
Kontrol	35	31,44	1100,5			
Vaka	34	38,66	1314,5	470,5	-1.498	0,134
Toplam	69					

S.T: Standart Sapma, S.O: Standart Ortalama

Çalışmadaki grupların BAE'den aldıkları puanların farklarının analizini yapabilmek için Mann-Whitney U test analizi kullanılmıştır. Kontrol grubunda bulunan ebeveynlerin BAE'den aldıkları puan ile vaka grubunda bulunan ebeveynlerin aldıkları puan Mann-Whitney U testi uygulanarak analiz edilmiştir. Bu testin sonucuna göre iki grup arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bulgular Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Kontrol ve Vaka Gruplarının Beck Anksiyete Envanteri'nden Aldıkları Puanlara Göre Farkın Analizi

Grup	N	S.T.	S.O.	U	Z	p
Kontrol	35	30,43	1065			
Vaka	34	39,71	1350	435	-1,927	0,054
Toplam	69					

Çalışmadaki grupların ABSE'den aldıkları puanların farklarının analizini yapabilmek için Mann-Whitney U test analizi kullanılmıştır. Kontrol grubunda bulunan ebeveynlerin ABSE'den aldıkları puan ile vaka grubunda bulunan ebeveynlerin aldıkları puan Mann-Whitney U testi uygulanarak analiz edilmiştir. Bu testin sonucuna göre iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bulgular Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Kontrol ve Vaka Gruplarının Anne Baba Stres Envanteri'nden Aldıkları Puanlara Göre Farkın Analizi

Grup	N	S.T.	S.O.	U	Z	p
Kontrol	35	25,34	887			
Vaka	34	44,94	1528	257	-4,063	0
Toplam	69					

S.T: Standart Ortalama, S.O: Standart Sapma

TARTIŞMA

Bu çalışmaya göre, ÖÖG tanılı çocukların ebeveynleri ile herhangi bir psikiyatrik bozukluğu olmayan çocukların ebeveynleri arasında

depresyon açısından anlamlı bir fark olmadığı gösterilmiştir. Bu durumda, ebeveynin ÖÖG tanılı bir çocuğa sahip olmasının depresyon düzeyine etkisinin olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Kurtbeyoğlu'nun¹⁴ ÖÖG tanılı çocukların ebeveynlerindeki sosyal destek algısı ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, ebeveynlerin gelir düzeyi ve eğitim durumuna göre depresyon düzeylerinin farklılaştığını bulmuştur. Daha önce yapılan çalışmaların bazıları ÖÖG'ye sahip çocukların ebeveynlerin depresyon düzeyine etki ettiğini gözlemlerken, bazı çalışmalar ise bu durumun ebeveynin depresyonuna herhangi bir etkide bulunmadığını gösterebilmektedir.^{9,14} Bu çalışmada gruplar arasında depresyon düzeyinin farklı çıkmamasında etken olarak örneklem sayısının küçük olması öngörülmektedir.

Çalışmada yer alan ÖÖG'li çocuğa sahip ebeveynlerin oluşturduğu vaka grubunun, ÖÖG tanısı almamış çocuğa sahip ebeveynlerin oluşturduğu kontrol grubuna göre anksiyete seviyesinin araştırılması sonucunda yapılan karşılaştırma analizi sonucunda iki grup arasında anlamlı derecede farklılık bulunmamaktadır.

ÖÖG tanısı alan çocukların annelerinde tanı sırasındaki anksiyete düzeyleri ve buna etki eden etmenleri belirlemeyi amaçlayan çalışmada, araştırmanın sonuçlarına göre, ÖÖG tanısı çocuğa konulmadan önce annelerde hafif düzeyde bir anksiyete olduğu bulunmuştur.^{6,15} Zayıf akademik performans, çocuğun davranışı, çocuğun geleceği ve kliniğe yapılan ziyaretler ÖÖG'li çocuğa sahip annelerin ortak endişeleri arasında yer almaktadır.¹⁶ ÖÖG'li çocuklarının ebeveynlerinin anksiyete seviyelerinin ölçülmesi için normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri ile bir çalışma yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ÖÖG tanılı çocukların ebeveynlerindeki olumlu yönde duygularını yansıtmaları kontrol grubuna oranla düşük iken, anksiyete düzeyleri daha yüksek bulunmuştur.¹⁷ Çoşkun ve Akkaş,¹⁸ özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin gördükleri sosyal destek ile sürekli anksiyete düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçladıkları çalışmada elde edilen bulgulara göre sürekli anksiyete düzeyinin bu annelerde yüksek oranda olduğu ve algıladıkları sosyal destek düzeyinin düşük olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada anksiyete üzerinde anlamlı bir etki bulunamamıştır. Bu durumun nedeni olarak anksiyetenin toplumda yaygın bir durum haline gelmesi olabilir.^{10,18} Bunun dışında örneklem büyüklüğünün iki grup arasında fark saptayabilecek kadar büyük olmaması da öngörülmektedir.

Araştırmanın vaka grubunu oluşturan ÖÖG tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin anne baba stres seviyelerinin, kontrol grubunu oluşturan ebeveynlerden daha yüksek olması öngörülmekteydi. Araştırmanın iki grubundan ayrı ayrı elde edilen anne baba stres puanlarının analizi sonucunda, iki grup arasında anlamlı derecede bir farklılık bulunmamaktadır.

ÖÖG tanılı çocukların kardeşleri ve ebeveynleri ile yapılan çalışmada, anne-babaların stres seviyeleri ve kardeşlerdeki benlik algısına bakıldığında araştırmada ÖÖG tanılı çocuğun ebeveyni ve kardeşleri yer almıştır. Yapılan çalışmada elde edilen bulgulara göre ÖÖG tanısı almış çocukların anne babalarında daha yüksek oranda stres seviyesi görülmektedir.¹⁹ Özel gereksinime sahip çocuğa bakım vermek annelerdeki depresyon, anksiyete ve stres durumunu arttırdığı yönünde çıkarım yapılmasını sağlamaktadır.²⁰ Otizm tanılı çocukların uyum davranışları ile ailelerinin desteği, stresi ve başa çıkma durumları arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlayan çalışmada, araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, düşük davranış uyumu gösteren çocukların ebeveynlerinde yüksek oranda ebeveyn stresi ve bu durumla başa çıkmak için çevrelerinden daha çok yardım bekledikleri görülmüştür. Sonuç olarak, zaten özel gereksinime sahip bir çocuğa sahip olmak ebeveynlik stresini arttıran başlıca bir durum

olmakla birlikte çocuğun uyumsuz davranışlar göstermesi ebeveynin işini daha da zorlaştırarak duyulan stresin daha da artmasına yol açmaktadır.²¹ Normal gelişim gösteren bir çocuğa sahip ebeveynlerde bile çocuğa bakım verme ve geleceğini şekillendirmeye yönelik durumlar anne-baba stresine etki ederken, özel ihtiyaçları olan ve normal gelişime sahip olmayan çocuk üzerinde yapılan planlar anne-babada stresi ekstrasından arttıran bir duruma neden olmaktadır.

ÖÖG tanılı çocuğa sahip ailelerin ruhsal olarak iyi olması ve rahatlamaları için, öğrenme güçlüğü için özel eğitim veren merkezlerde çocukların yanı sıra ailelerin de psikolojik olarak desteklenecekleri bir ortam oluşturulması planlanabilir. Çocuklarının eğitim almasını bekleyen aileler ruhsal olarak desteklenmelidir.

Bu araştırmanın her ne kadar alanyazına önemli ölçüde katkı sağlayabilecek de olsa birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle örneklem sayısının düşük olduğu söylenebilir. Araştırma için gerekli katılımcı sayısı her bir grup için minimum olarak 30 kişi olarak belirlense de, bu sayı araştırmanın sonucunu Türkiye geneline yönelik bir çıkarımda bulunmak için yetersiz kalacaktır. Araştırmada örneklem seçilerek deney ve kontrol grubu oluşturulmuş ve etki büyüklüğü hesaplanmamıştır. Bu da araştırmanın sınırlılıkları arasında değerlendirilebilir. İleri araştırmalarda, daha büyük örneklem gruplarıyla gerçekleştirilerek daha genellenebilir sonuçlar elde edilebilir.

ÖÖG toplumumuzda giderek yaygınlaşan bir nörogelişimsel bozukluktur. Yapılan araştırmalar görülme sıklığının gittikçe arttığını göstermektedir.^{20,21} Sonuç olarak, bu bozukluk üzerine yapılacak araştırmalar ve insanların bilinçlendirilme düzeyi ne kadar ciddi olursa, bu bozukluğa sahip çocukların o kadar sağlıklı bir şekilde çevrelerine uyum gösterebilecekleri söylenebilir.

KAYNAKLAR

1. Tucker J, Stevens LJ, Ysseldyke JE. Learning disabilities: The experts speak out. *J Learn Disabil* 1983; 16: 6-14.
2. Dyson LL. Children with learning disabilities within the family context: A Comparison with siblings in global self-concept, academic self-perception, and social competence. *Learn Disabil Res Pract* 2003; 18(1): 1-9.
3. Pekel D. Özel öğrenme güçlüğü olan ve olmayan çocukların üst bilişsel özelliklerinin karşılaştırılması, 2010; Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
4. Sakız H. Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda algılanan yaşam kalitesi, 2011; Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
5. Margalit M, Almougy K. Classroom behavior and family climate in students with learning disabilities and hyperactive behavior. *J Learn Disabil* 1991; 24: 406-412.
6. Margalit M, Heiman T. Family climate and anxiety in families with learning disabled boys. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 1986; 25: 841-846.
7. Beck AT, Ward CH, Mendelson M, Mock J, Erbaugh J. An inventory for measuring depression. *Arch Gen Psychiatry* 1961; 4: 561-571.
8. Hisli N. Beck Depresyon Envanterinin Üniversite Öğrencileri İçin Geçerliliği, Güvenilirliği. *Bilkent Üniversitesi Psikolojik Danışma Rehberlik ve Araştırma Merkezi* 1989; 23: 3-13.
9. Tegin B. Üniversite Öğrencilerinde Depresif Belirtilerle Atılganlık Düzeyi Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1990; 7: 1-2.
10. Ekizoglu N, Ozcinar Z. A study of developing an anxiety scale towards the internet. *Procedia Soc Behav Sci* 2011; 15: 3902-3911.
11. Ulusoy M, Şahin N, Erkmen H. Turkish version of the Beck Anxiety Inventory: Psychometric Properties. *J Cogn Psychotherapy: Int Q* 1998; 12: 163-172.
12. Özmen SK, Özmen A. Anne baba stres ölçeğinin geliştirilmesi. *Milli Eğitim* 2012; 196: 20-35.
13. Demir E, Saatçioğlu Ö, İmrol F. Uluslararası Dergilerde Yayımlanan Eğitim Araştırmalarının Normallik Varsayımları Açısından İncelenmesi. *Curr Res Educ* 2016; 2(3): 130-148.
14. Kurtbeyoğlu Z. Özel öğrenme güçlüğü tanılı çocuğu olan anne-babaların algılanan sosyal destek ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi, 2018. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
15. Görgü E. 3-7 Yaş arası otistik çocuğa sahip olan annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişki, 2005. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
16. Karande S, Kumbhare N, Sahah N. Anxiety levels in mothers of children with specific learning disability. *J Postgrad Med* 2009; 55(3): 165-170.
17. Büyükcakmak Ö. Özgül öğrenme güçlüğü tanısı almış çocukların ebeveynleri ile özgül öğrenme güçlüğü tanısı almamış çocukların ebeveynlerinin duygu dışavurumları ve anksiyete düzeylerinin karşılaştırılması, 2015. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
18. Coşkun Y, Akkaş G. Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 2009; 10(1): 213-227.
19. Dyson LL. The experiences of families of children with learning disabilities: Parental stress, family functioning and sibling self-concept. *J Learn Disabil* 1996; 29(3): 280-286.
20. Uğuz U, Toros F, İnanç B, Çolakradioğlu O. Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi* 2004; 7(1): 42-47.
21. Hall HR, Graff JC. The Relationships among adaptive behaviors of children with autism, family support, parenting stress, and coping. *Issues Compr Pediatr Nurs* 2011; 34(1): 4-25.